

Геналь О. О.,  
*аспірант кафедри кримінального права та кримінології  
Львівського національного університету імені Івана Франка*

## ОБМАН У КОНСТРУКЦІЯХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

## DECEPTION IN THE CONSTRUCTION OF COMPOSITIONS OF CRIMINAL OFFENSES: THE EUROPEAN EXPERIENCE

Стаття присвячена порівнянню обману у конструкціях складів кримінальних правопорушень у кримінальному праві країн Європи.

Мета полягає у визначенні взаємозв'язку між обманом у складі кримінального правопорушення та формою вини у цьому ж складі, встановленні видів та форм обману у кримінальному праві країн Європи.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше було проведено порівняльне дослідження обману у конструкціях складів кримінальних правопорушень у кримінальному праві країн Європи.

Встановлено, що, здебільшого, у кримінальному праві країн Європи обман не може бути ознакою складів кримінальних правопорушень, що вчиняються з небережною формою вини. Актами кримінального законодавства можуть бути передбачені склади кримінальних правопорушень, що полягають у необережному повідомленні неправдивих відомостей. Такі склади кримінальних правопорушень не полягають у обмані, а є випадками криміналізації повідомлення інформації, неправдивий характер якої не був відомий особі у зв'язку із тим, що нею не було виявлено достатнього рівня обачності. Обман може бути ознакою складів кримінального правопорушення, які вчиняються із небережною формою вини лише у окремих випадках.

З'ясовано, що обман у кримінальному праві країн Європи може полягати як у повідомленні неправдивих відомостей, так і неповідомленні певної інформації. Обман може полягати у таких діяннях як «введення особи в оману», «підтримування (зміцнення) омани» та «використання помилки (омани) особи». У залежності від особливостей кримінально-правового регулювання загальний обсяг поняття «обман» певним чином розподіляється між вказаними видами діянь.

Констатовано, що обман у кримінальному праві країн Європи може полягати як у вербальній, так і невербальній комунікації. Окремі склади кримінальних правопорушень можуть містити конкретизацію засобів, що використовуються для обману іншої особи.

**Ключові слова:** «обман», «склад кримінального правопорушення», «спосіб вчинення кримінального правопорушення», «суспільно небезпечне діяння», «форма вини».

The article is devoted to the comparison of deception in the structures of criminal offenses in the criminal law of European countries.

The purpose of this study is to determine the relationship between deception as part of a criminal offense and the form of guilt in the same composition, to establish the types and forms of deception in the criminal law of European countries.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time a comparative study of deception as a sign of the composition of a criminal offense in the criminal law of European countries was conducted.

It has been established that, for the most part, in the criminal law of European countries, deception cannot be a feature of the composition of criminal offenses committed with a negligent form of guilt. Acts of criminal legislation may provide for the composition of criminal offenses consisting in the careless reporting of false information. Such types of criminal offenses do not consist of deception, but are cases of criminalization of reporting information, the false nature of which was not known to the person due to the fact that he did not show a sufficient level of diligence. Deception can be a feature of the composition of the criminal offense, which is committed with a careless form of guilt, only in certain cases.

It has been found that deception in the criminal law of European countries can consist of both the reporting of false information and the non-reporting of certain information. Deception can consist of such acts as “misleading a person”, “maintaining (strengthening) a delusion” and “using a person’s mistake (delusion)”. Depending on the specifics of the criminal law regulation, the total scope of the concept of “deception” is in a certain way distributed between the specified categories of actions.

It has been established that deception in the criminal law of European countries can consist of both verbal and non-verbal communication. Separate compositions of criminal offenses may contain specification of the means used to deceive another person.

**Key words:** “deception”, “composition of a criminal offence”, “method of committing a criminal offence”, “socially dangerous act”, “form of guilt”.

**Актуальність проблеми.** Обман відомий кримінальному праву ще з часів Римської Республіки. Відтоді обман усе частіше використовувався у кримінальному праві як ознака складу при конструюванні складів кримінальних правопорушень. Така поширеність зумовила існування різних підходів до визначення вказаного поняття.

Доволі часто для того, аби досягнути бажаної якості кримінального закону, доводиться пройти тривалий період спроб та помилок. Вагомим внеском у цю діяльність є результати порівняльних досліджень, у яких узагальнюється отриманий досвід інших національних правових систем, простежуються особливості правового регулювання у різноманітних країнах, альтернативно можливі способи врегулювання відповідних правових явищ, їх переваги та недоліки, а також пропонуються практичні рекомендації для законодавця та правозастосувача.

У зв'язку із розширенням партнерства України та країн Європи видається за доцільне простежити як саме у кримінальному праві країн Європи визначають обман як ознаку складу кримінального правопорушення.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У науці кримінального права дослідженню обману приділялась значна увага. Обман як ознака складу кримінального правопорушення ставав предметом низки самостійних наукових досліджень, зокрема, таких вчених як Г. М. Анісімова, Р. Л. Максимовича, В. О. Навроцького, М. І. Панова, Р. А. Сабітова. Проте, зазвичай, обман досліджувався в працях, що були присвячені аналізу окремих складів кримінальних правопорушень. Такі дослідження проводили Н. О. Антонюк, Г. М. Борзенков, Г. А. Крігер, Б. С. Нікіфоров, С. Ю. Романов, І. Я. Фойницький. Проте, порівняння обману як ознаки складу кримінального правопорушення у кримінальному праві країн Європи ще не ставало предметом окремих наукових досліджень в українській науці кримінального права.

**Мета дослідження** полягає у визначенні взаємозв'язку між обманом у складі кримінального правопорушення та формою вини у цьому ж складі, встановленні видів та форм обману у кримінальному праві країн Європи.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Найперше, варто з'ясувати взаємозв'язок між обманом як ознакою складу кримінального правопорушення та формою вини у відповідному складі кримінального правопорушення. Іншими словами, встановити чи завжди склади кримінальних правопорушень, пов'язані із обманом, є умисними.

Здебільшого, у кримінальному праві країн Європи обман не може використовуватись як ознака складу необережних кримінальних правопорушень.

Відзначимо, що Кримінальний кодекс Королівства Данія (далі – КК Данії), Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки (далі – КК Естонії), Кримінальний кодекс Литовської Республіки (далі – КК Литви), Кримінальне уложення Федеративної Республіки Німеччина (далі – КК Німеччини), Кримінальний кодекс Королівства Норвегія (далі – КК Норвегії), Кримінальний кодекс Республіки Сербія (далі – КК Сербії), Кримінальний кодекс Угорщини (далі – КК Угорщини), Кримінальний кодекс Фінляндської Республіки (далі – КК Фінляндії), Пенітенціарний кодекс Французької Республіки (далі – КК Франції), Кримінальний кодекс Чеської Республіки (далі – КК Чехії), Кримінальний кодекс Швейцарської Конфедерації (далі – КК Швейцарії), Кримінальний кодекс Королівства Швеція (далі – КК Швеції) містять окремі норми, які встановлюють правила кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень з необережною формою вини. Зміст вказаних норм можна простежити на прикладі статті 16 КК Литви: «особа підлягає кримінальній відповідальності за необережне вчинення кримінального правопорушення лише у випадках прямо передбачених Особливою частиною» [4, с. 11].

Серед наведеного переліку актів кримінального законодавства лише КК Естонії, КК Литви та КК Франції не містять жодного складу кримінального правопорушення, пов'язаного із обманом, який би передбачав необережну форму вини у цьому ж складі. Таке правове регулювання дозволяє припустити, що у кримінальному праві Естонії, Литви та Франції обман не може використовуватись як ознака необережних складів кримінальних правопорушень.

Натомість КК Данії, КК Німеччини, КК Норвегії, КК Сербії, КК Угорщини, КК Фінляндії, КК Чехії, КК Швейцарії, КК Швеції містять низку складів кримінальних правопорушень, які передбачають кримінальну відповідальність, зокрема, за «повідомлення неправдивих відомостей, вчинене з необережності». На нашу думку, відсутні підстави вважати, що такі склади кримінальних правопорушень пов'язані саме із обманом. Досить чітко це прослідковується на прикладі частини 5 статті 268 КК Угорщини: «особа, яка перед органом влади неправдиво звинуватила іншу особу у вчиненні кримінального правопорушення, тому що вона не знала, через власну недбалість, що її заява або доказ неправдиві» [10, с. 87]. Як видається, вказаний склад кримінального правопорушення було сконструйовано з метою підвищення мінімально необхідного рівня обачності населення у настільки чутливій сфері як правоохоронна діяльність. Французький вчений А. Комерт вважає, що: «визначення брехні ґрунтується на двох елементах: твердженні, що суперечить істині (А) і твердженні, яке навмисно суперечить істині (Б)» [17, с. 9]. «Брехня складається з неправди, зробленої з наміром обдурити» [17, с. 9]. Поняття «брехня», яке використовується французькою доктриною кримінального права, за своєю суттю істотно не відрізняється від поняття «обман», яке використовується в українській доктрині кримінального права. Таким чином, обман не слід плутати із випадками повідомлення інформації, неправдивий характер якої не був відомий особі у зв'язку із тим, що нею не було виявлено достатнього рівня обачності.

Дещо відмінне кримінально-правове регулювання передбачене Кримінальним кодексом Латвійської Республіки (далі – КК Латвії), Кримінальним кодексом Королівства Нідер-

ландів (далі – КК Нідерландів) та Кримінальним кодексом Румунії (далі – КК Румунії). КК Латвії та КК Нідерландів не містять окремої статті, яка б обмежувала можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення необережних кримінальних правопорушень. Тобто, виходячи виключно із положень КК неможливо встановити взаємозв'язок між обманом як ознакою складу кримінального правопорушення та формою вини у цих же ж складах.

Утім, кримінально-правова доктрина вказаних країн надає змогу отримати відповідь на поставлене питання. Литовський вчений П. Мінкс зазначав: «якщо певна діяльність має мету або мотив – то відповідне кримінальне правопорушення може вчинятися лише умисно» [18, с. 338–339]. Не виникає сумнівів, що мета умисного повідомлення неправдивих відомостей полягає у створенні неправильного уявлення щодо фактичних обставин у іншої особи. У кримінально-правовій доктрині Нідерландів пропонуються схожі підходи. Як стверджує Д. де Хуллу, – «у випадку обману одна особа спонукається іншою до вчинення певних юридичних дій шляхом навмисних неправильних тверджень та/або приховування факту, який мав бути поширений, або через іншу хитрість» [19, с. 212].

КК Румунії не послуговується поняттям «необережність» узагалі. Як вбачається із статті 16 КК Румунії – «формами вини є прямий умисел, базовий умисел та непрямий умисел» (при цьому, характеристика базового умислу, надана румунським законодавцем, нагадує існуючий у кримінальному кодексі України виклад необережності) [8, с. 10]. Характерною для КК Румунії є чітка диференціація кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень із базовим умислом. У тих складах кримінальних правопорушень, які можуть вчинятись як з прямим та непрямим умислом, так і з базовим умислом, конструюються окремі структурні частини статті, які передбачають відповідальність за вчинення відповідних діянь із базовим умислом. КК Румунії передбачено лише один склад кримінального правопорушення, пов'язаного із повідомленням неправдивої інформації, який може бути вчинено з базовим умислом (параграфом

третім статті 332 КК Румунії передбачено кримінальну відповідальність за вчинення діянь, передбачених параграфами першим – третім цієї ж статті, із базовим умислом. Параграфом 2 статті 332 КК Румунії передбачено кримінальну відповідальність за «вчинення діянь, що полягають у наданні неправдивих сигналів або вчиненні інших дій, які можуть ввести в оману працівників залізниці, які забезпечують рух транспортних засобів, їх зупинку або маневрування, під час виконання ними своїх обов'язків, якщо це могло призвести до залізничної аварії» [8, с. 122]. Проте, у даному випадку не йде мова про обман, як нами уже досліджено на прикладі частини 5 статті 268 КК Угорщини [10, с. 87].

По-іншому питання взаємозв'язку обману як ознаки складу кримінального правопорушення та форми вини у цьому ж складі вирішується у кримінальному праві Норвегії. Статтею 374 КК Норвегії передбачено кримінальну відповідальність за «шахрайство вчинене з грубої необережності» [7, с. 84]. У статті 374 КК Норвегії міститься відсильна диспозиція, у ній безпосередньо не розкривається зміст ознак об'єктивної сторони вказаного складу кримінального правопорушення. Для встановлення їх змісту диспозиція відсилає до статті 371 КК Норвегії, у якій розкриваються об'єктивні ознаки шахрайства. Стаття 371 КК Норвегії «Шахрайство» викладена наступним чином: «кожен, хто з метою отримання незаконної вигоди для себе або інших осіб: а) викликає, підсилює або використовує помилкові уявлення і таким чином обманом підштовхує особу до вчинення або невчинення певних дій, внаслідок яких особі заподіюється майнова шкода або виникає ризик її заподіяння, або б) використовує неправдиву або неповну інформацію, змінює дані або комп'ютерні системи, використовує кредитну або дебетову картку, яка належить іншій людині, або іншим чином незаконно впливає на результатами автоматизованої обробки даних, таким чином заподіюючи комусь майнову шкоду або створюючи ризик її заподіяння» [7, с. 83].

Верховний Суд Норвегії у рішенні № HR-2012-00810-A від 23.04.2012 у справі № 2011/2103, серед іншого, надавав оцінку наявному правовому регулюванню відповідальності за шахрайство та цілей конструю-

вання складу шахрайства вчиненого з грубої необережності [20, с. 7]. На думку Верховного Суду, вказані дії «було криміналізовано з метою охоплення випадків, коли було важко або неможливо довести намір» [20, с. 7]. Іншими словами, як зазначає Т. Аамодт, – «винний може мати намір отримання прибутку, який, втім, важко довести» [21, с. 52]. Продовжуючи, вчений зазначає: «у свою чергу вимога доведення грубої необережності є менш суворою і тому легше довести її наявність» [21, с. 52]. Як представники доктрини, так і Верховний Суд, допускають можливість кваліфікації діянь особи, які полягають у «обмані», за статтею, що передбачає склад необережного кримінального правопорушення. Це цілком узгоджується із законодавчим формулюванням складу «шахрайства вчиненого з грубої необережності». З урахуванням відсильного характеру диспозиції статті 374 КК Норвегії, склад «шахрайства вчиненого з грубої необережності» з об'єктивної сторони полягає у підштовхуванні особи до вчинення або невчинення певних дій саме за допомогою «обману». Таке кримінально-правове регулювання дозволяє стверджувати, що у кримінальному праві Норвегії обман може бути ознакою як умисних, так і необережних складів кримінальних правопорушень.

Також, окремої уваги заслуговує з'ясування питання щодо видів обману у кримінальному праві країн Європи.

Кожен із проаналізованих актів кримінального законодавства містить норми, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне повідомлення неправдивих відомостей – активний вплив на свідомість іншої особи. Не виникає сумнівів, що поняття «обман» повністю охоплює такі дії. Питання «пасивного» обману у кримінальному праві країн Європи є дещо складнішим.

Так, у КК Естонії, КК Німеччини, КК Румунії, КК Сербії, КК Фінляндії, КК Чехії та КК Швейцарії міститься окрема норма, яка регламентує особливості кримінальної відповідальності за бездіяльність.

До прикладу, у КК Естонії, КК Румунії, КК Чехії та КК Швейцарії передбачено схоже кримінально-правове регулювання вказаного питання. Стаття 13 КК Естонії вдало відобра-

жає сутнісний зміст такого регулювання: «особа підлягає відповідальності за бездіяльність, якщо вона була зобов'язана діяти» [2, с. 7]. Виходячи із змісту лише вказаної норми, неможливо встановити чи може обман полягати у бездіяльності. Аналіз складів кримінальних правопорушень, що містяться у КК Чехії та КК Швейцарії, дає змогу дійти до висновку, що обман може полягати як у активному повідомленні неправдивих відомостей, так і у приховуванні відповідної інформації (до прикладу, статтею 211 КК Чехії передбачено кримінальну відповідальність за «кредитне шахрайство», яке полягає у «повідомленні неправдивих відомостей або приховуванні суттєвої інформації» [13, с. 90]). КК Естонії та КК Румунії послуговуються виключно поняттями «помилка», «обман», «повідомлення» у складах кримінальних правопорушень, що пов'язані із обманом, що унеможливорює з'ясування питання щодо існуючих видів обману шляхом аналізу змісту відповідних актів кримінального законодавства. Видається, що у даному випадку цілком застосовними будуть підходи запропоновані Верховним Судом Румунії. У рішенні від 30.06.2022 № 349/RC/2022 вказано, що «обман може реалізовуватись діянням, відповідно й бездіяльністю, які вводять в оману» [22].

Законодавець, конструюючи норми, які регламентують особливості кримінальної відповідальності за бездіяльність у КК Німеччини та КК Сербії, обрав дещо інший спосіб їх викладу. Згідно із статтею 13 КК Німеччини: «той, хто не запобігає наслідкам, які є умовою кримінальної відповідальності підлягає кримінальній відповідальності лише тоді, коли існував юридичний обов'язок запобігти такому результату, і якщо бездіяльність еквівалентна реалізації ознаки складу кримінального правопорушення шляхом активної дії» [6, с. 7]. Зрозуміло, що незалежно від того як саме вплинули на особу – чи шляхом активних дій, чи шляхом неповідомлення інформації, повідомлення якої було обов'язковим та обґрунтовано очікувалось «обманутим», – результат буде однаковим – існуватиме помилка (омана) особи. Як КК Німеччини, так і КК Сербії містять окремі склади кримінальних правопорушень, що пов'язані з обманом, де законодавець прямо передбачив можливість їх вчинення шляхом

бездіяльності (так, згідно із 263 КК Німеччини особа підлягає кримінальній відповідальності за шахрайство, якщо вона «з метою отримання незаконної грошової вигоди для себе або інших осіб завдає шкоди активам іншої особи, спричиняючи чи підтримуючи помилку під неправдивими приводами або спотворенням чи приховуванням справжніх фактів» [6, с. 127]). Зазначена позиція підтримується й у доктрині кримінального права вказаних країн [25, с. 37].

КК Фінляндії містить схожу норму, що передбачає підстави кримінальної відповідальності за бездіяльність. Законодавець прямо не передбачає склади кримінальних правопорушень, які пов'язані з обманом, та, водночас, могли б вчинятись шляхом бездіяльності. Однак, фінські дослідники Т. Похйола та Я. Пійрйянен зазначають, що «обман може проявлятися у наданні оманливої інформації або приховуванні реального стану справ» [23, с. 8].

КК Данії, КК Латвії, КК Литви, КК Нідерландів, КК Норвегії, КК Угорщини, КК Франції та КК Швеції не передбачають окремих особливостей правового регулювання кримінальної відповідальності за бездіяльність. Аналіз складів кримінальних правопорушень, що містяться у КК Данії, КК Латвії, КК Норвегії, КК Угорщини, КК Франції та КК Швеції, дає змогу встановити, що у вказаних КК законодавцем прямо закріплено можливість вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із обманом, шляхом бездіяльності. Досить вдало це можна проілюструвати на прикладі складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 396 КК Угорщини: «спричинення або підтримання помилки особи, повідомлення неправдивої інформації або приховування правдивих фактів, які стосуються зобов'язань щодо сплати коштів до бюджету чи надходжень з бюджету» [10, с. 133].

Аналіз складів кримінальних правопорушень, що містяться у КК Литви та КК Нідерландів та пов'язані із обманом, не дає можливості однозначно встановити чи може обман полягати у бездіяльності. Утім, відповідь на це запитання існує у доктрині. Литовський вчений Д. Пранка, зазначає, що «обман може бути активним і пасивним» [24, с. 52.]. Як нами уже зазначалось, у доктрині кримінального права Нідерландів обман розглядається як «навмис-

ні неправильні твердження та/або приховування фактів, які мають бути повідомлені, або як інша хитрість» [19, с. 212].

Підсумовуючи, у кримінально-правовій доктрині аналізованих країн підходи до розуміння активного та пасивного обману схожі. Досить вдало їх зміст було розкрито німецьким вченим А. Йоргом: «акт обману можливий не тільки явно, тобто через явну заяву у формі завідомо неправдивих тверджень, але й неявно, тобто через поведінку, яка здатна ввести в оману, яку, на думку громадськості, слід розуміти як мовчазну заяву» [25, с. 36]. «У випадку обману шляхом бездіяльності, крім виникнення відповідної помилки як фактичного успіху, необхідною умовою є те, що злочинець зобов'язаний надати інформацію щодо походження помилки та що він не запобігає виникненню помилки або не пояснює помилку, яка вже сталася та існує» [25, с. 37].

Далі, варто проаналізувати у яких конкретно діяннях може полягати обман. В першу чергу увагу варто звернути на те, що у частині аналізованих КК не використовується поняття «обман», натомість вживається поняття «помилка» (вказані поняття істотно не відрізняються, у зв'язку із чим, з метою уніфікації термінології на позначення понять «помилка» та «обман» нами буде використовуватись єдиний термін «обман»).

КК Данії, КК Естонії, КК Німеччини, КК Норвегії, КК Сербії, КК Угорщини, КК Фінляндії, КК Чехії та КК Швейцарії у низці складів кримінальних правопорушень містять перелік діянь, у яких може виражатись обман.

До прикладу, у КК Німеччини, КК Сербії, КК Угорщини та КК Швейцарії передбачена кримінальна відповідальність за введення особи в оману та підтримування (зміцнення) такої омани. КК Фінляндії та КК Чехії передбачають кримінальну відповідальність за введення особи в оману та використання помилки (омани) особи. КК Данії та КК Норвегії передбачають кримінальну відповідальність за введення особи в оману, підтримування (зміцнення) омани та використання помилки (омани) особи. У КК Естонії не окреслено окремі діяння, які полягають у обмані, натомість акцентовано увагу на його результаті – спричиненні неправильного уявлення особи про дійсність.

Для позначення «введення особи в оману» законодавцем, зазвичай, використовуються такі терміни як «вводити», «спричиняти», «викликати», «обманювати». Узагальнено, вказані діяння вдало окреслили угорські дослідники Б. Бела та А. Ерзсебет: «введення особи в стан помилки означає створення у свідомості особи уявного змісту, відмінного від дійсності» [16, с. 45].

Ведучи мову про підтримання омани, нами навмисно в дужках поруч було зазначено термін «зміцнення», з метою акцентування уваги на їх схожому змістовному наповненні. Так, Б. Бела та А. Ерзсебет, зазначають, що підтримання омани означає нерозвіювання або підтвердження існуючого марення жертви, яке розвинулося незалежно від волі винного [16, с. 45]. Використане угорськими дослідниками формулювання «підтвердження існуючого марення жертви» також підкреслює схожість змістовного наповнення термінів «зміцнення» та «підтримання». Не виникає сумнівів, що наслідок підтвердження «істинності» помилкових уявлень особи полягає у підсиленні впевненості обманутої особи у «істинності» власних помилкових уявлень. Вказане дозволяє стверджувати, що підтримування (зміцнення) омани особи полягає у впливі на свідомість особи, помилка (омана) якої виникла поза волею винного.

У кримінально-правовій доктрині країн Європи «використання помилки (омани)» трактується по-різному, у залежності від особливостей кримінально-правового регулювання. Фінська дослідниця Е. Ело, аналізуючи вказаний прояв обману, приходить до висновку, що «на особу винного повинен бути покладений юридичний обов'язок виправити наявну помилку, який ним не виконується» [26, с. 21]. Чеський науковець П. Сукуп стверджує, що «використання чужої помилки означає використання неправильного сприйняття дійсності з боку потерпілого, тоді як злочинець жодним чином не був причетний до спричинення помилки, до початку кримінально-правової поведінки, помилка з боку жертви уже існувала, а злочинець, таким чином, має сприятливі умови для своєї протиправної поведінки» [30, с. 44]. Вищезгадані нами представники доктрини кримінального права Угорщини вка-

зані діяння відносять до підтримання (зміцнення) помилки.

На нашу думку, «використання помилки (омани)» має певну схожість із «підтриманням (зміцненням) помилки (омани)», оскільки винним також не розвіюються помилкові уявлення особи за наявності такого обов'язку. Здійснення окремої вказівки на можливість вчинення обману шляхом використання помилки (омани) є, ймовірно, прикладом надмірної казуїстики, оскільки вказаними діями позначаються випадки нерозвіювання помилки (омани) особи, яка виникла поза волею винного, тобто, діяння, які окремими дослідниками цілком обґрунтовано відносяться до підтримання (зміцнення) омани.

КК Латвії, КК Литви, КК Нідерландів, КК Румунії, КК Франції та КК Швеції не містять вказівок на діяння, у яких може виражатись обман. Утім, це не означає, що у кримінальному праві вказаних країн застосовуються підходи відмінні від традиційних. Узагальнений підхід вдало прослідковується у рішенні Верховного Суду Румунії від 30.06.2022 № 349/RC/2022 [22]. Верховним Судом зазначено, що «обман може полягати як у діях, що викликають обман, так і у діях, що відповідний обман підтримують» [22].

Підсумовуючи, у кримінальному праві країн Європи по-різному підходять до визначення кола діянь, що охоплюються поняттям «обман». Загалом послуговуються такими діями як «введення особи в оману», «підтримування (зміцнення) омани» та «використання помилки (омани)». У кримінальному праві країн Європи застосовуватись можуть або усі наведені види діянь водночас, або «введення особи в оману» та «підтримування (зміцнення) омани», або «введення особи в оману» та «використання помилки (омани)». При цьому, загальний обсяг поняття «обман» залишається незмінним та «розподіляється» між використаними у кримінальному праві цих країн видами діянь, що зумовлює неоднаковий їх зміст та обсяг у кримінальному праві різних країн Європи.

Нарешті, важливим також є питання пов'язане із тим, у яких формах, залежно від способу повідомлення неправдивої інформації, може здійснюватись обман.

Усі проаналізовані нами акти кримінального законодавства передбачають кримінальну від-

повідальність за «повідомлення» неправдивої інформації. До прикладу, аналіз складів кримінальних правопорушень, що містяться у КК Данії, КК Латвії, КК Литви, КК Німеччини, КК Румунії, КК Сербії, КК Угорщини, КК Фінляндії, КК Франції, КК Чехії та КК Швейцарії, не дає змоги встановити, що входить в обсяг поняття «повідомлення». Окремі особливості простежуються у КК Естонії, КК Нідерландів, КК Норвегії та КК Швеції.

КК Естонії, КК Нідерландів, КК Норвегії містять щонайменше по одному складу кримінального правопорушення, який полягає у «повідомленні неправдивих відомостей усно чи письмово». Наприклад, статтею 221 КК Норвегії передбачено кримінальну відповідальність за «усне або письмове повідомлення неправдивої інформації» певним органам влади [7, с. 56]. Статтею 10 Розділу 15 КК Швеції передбачено кримінальну відповідальність за: «повідомлення неправдивої інформації у інший спосіб, аніж усно» [14, с. 140]. Утім, така конкретизація у межах вказаних КК є радше винятком, аніж правилом. Законодавець, здебільшого, використовує поняття «повідомлення» без жодних уточнень.

Мовлення та письмо, як способи передавання інформації, узагальнено можна окреслити поняттям вербальні засоби комунікації. Так, вербальна комунікація – це спосіб передачі інформації, що передбачає цілеспрямований словесний спосіб обміну певними повідомленнями, мовна сторона яких має ієрархічну структуру [29, с. 148]. Зрозуміло, що як письмовий, так і усний спосіб повідомлення інформації органічно охоплюються поняттям «повідомлення». Таким чином, виникає логічне запитання, а для чого ж власне здійснена окрема конкретизація саме на вербальних способах передавання інформації, зокрема у статті 221 КК Норвегії, статті 10 Розділу 15 КК Швеції?

Вочевидь, таким чином законодавець хотів обмежити сферу дії відповідної кримінально-правової норми лише випадками використання саме мовних засобів. Не виникає сумніву, що обман не обмежується випадками лише вербальної комунікації. Саме поняття «обман» охоплює усі випадки передавання інформації від однієї особи до іншої. Це простежується також у проаналізованих актах кримінального зако-

нодавства, кожен із яких містить щонайменше один склад кримінального правопорушення суть якого полягає у переданні неправдивої інформації шляхом поведінки, без використання мовних засобів (до прикладу, статтею 2 Розділу 9 КК Швеції передбачено кримінальну відповідальність за «використання житла, страв, транспортних послуг, входом на виставу або будь-що схоже, що пропонується за плату, без виконання такого обов'язку». Зрозуміло, що замовлення певних страв у закладі громадського харчування є випадком укладення правочину шляхом вчинення конклюдентних дій, що водночас підтверджує намір винного-споживача у подальшому здійснити оплату замовлених страв).

Аналогічні позиції підтримуються у кримінально-правовій доктрині вказаних країн. Так, І. Мойод, аналізуючи поняття «брехня», яке використовується у французькій доктрині кримінального права, зазначав, що брехня стосується не лише мови, а й може проявлятися у формі дії [28, с. 16]. Латвійський вчений П. Мінкс, зазначає, що обману можна досягти за допомогою конклюдентних дій [18, с. 338]. Швейцарський науковець Б. Штраулі, аналізуючи поняття «обман», окремо відзначав можливість його реалізації шляхом вчинення конклюдентних дій [27, с. 75].

Таким чином, певні дії одного індивіда можуть мати свою інформаційну складову – вони можуть вказувати на наявність або відсутність певних фактів та/або подій та виконуватимуть функцію передання інформації.

**Висновки.** Підсумовуючи проведене нами дослідження, можна дійти до наступних висновків:

1. Здебільшого, у кримінальному праві країн Європи обман не може бути ознакою необережних складів кримінальних правопорушень. Лише КК Норвегії передбачає можливість використання обману у конструкції необережних складів кримінальних правопорушень.

У кримінальному законодавстві країн Європи існують склади кримінальних правопорушень, які полягають у повідомленні неправдивих відомостей, вчиненому з необережності. Однак, необережне повідомлення неправдивих відомостей не слід плутати із обманом.

Мета такого правового регулювання полягає у встановленні нормативного рівня обачності у висловлюваннях та діях суб'єктів. Іншими словами, у найбільш чутливих сферах суспільного життя (до прикладу здійснення розслідування кримінальних правопорушень, встановлення обставин у судовому провадженні) особа повинна більш виважено підходити до власних дій та висловлювань, оцінювати їх з точки зору обґрунтованості, а лише згодом діяти.

2. Частина проаналізованих актів кримінального законодавства не послуговується поняттям «обман». Утім, поняття, що застосовуються натомість, істотно не відрізняються та функціонально схожі. Спільним для кримінального права аналізованих країн є можливість реалізації обману як шляхом дій, так і бездіяльності.

У кримінальному праві країн Європи не однаково вирішується питання щодо конкретних діянь, у яких може проявлятися обман. Такими діями, зазвичай, є: «введення особи в оману», «підтримування (зміцнення) омани» та «використання помилки (омани)». У залежності від особливостей кримінального права країн Європи, можуть використовуватись або усі наведені види діянь водночас, або «введення особи в оману» та «підтримування (зміцнення) омани», або «введення особи в оману» та «використання помилки (омани)». При цьому загальний обсяг поняття «обман» залишається незмінним та «розподіляється» між використаними у кримінальному праві цих країн видами діянь, що зумовлює неоднаковий їх зміст та обсяг у кримінальному праві різних країн Європи.

3. Обман у кримінальному праві країн Європи може проявлятися у формі вербальної або невербальної комунікації. Під вербальною комунікацією слід розуміти випадки передавання інформації засобами мови, у той час як невербальна комунікація охоплює випадки передавання інформації у тому числі шляхом дій. Здебільшого, при конструюванні складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із обманом, використовується поняття «повідомлення». Вказане поняття охоплює собою усі можливі випадки передавання інформації, у тому числі мовними засобами та шляхом поведінки особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Criminal Code of Denmark. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Denmark-Criminal-Code.pdf>.
2. Penal Code of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/520122018001/consolide/current>
3. The Criminal Law of Latvia. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/520921>
4. Criminal Code of Lithuania. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvvpvg&documentId=a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048&category=TAD>
5. Criminal Code of Netherlands. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Netherlands-Criminal-Code.pdf>
6. German Criminal Code. URL: [https://www.gesetze-im-internet.de/englisch\\_stgb/englisch\\_stgb.pdf](https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.pdf)
7. The Penal Code of Norway. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28>
8. Criminal Code of Romania. URL: <https://www.just.ro/wp-content/uploads/2021/11/Noul-cod-penal-EN.doc>
9. Criminal Code of Serbia. URL: [https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20%20Code\\_2019.pdf](https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20%20Code_2019.pdf)
10. Criminal Code of Hungary. URL: <https://njt.hu/jogsabaly/en/2012-100-00-00>
11. Criminal Code of Finland. URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>
12. Penal Code of France. URL: [https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/french\\_penal\\_code\\_html/french\\_penal\\_code.pdf](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/french_penal_code_html/french_penal_code.pdf)
13. Criminal Code of Czech Republic. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Czech-Republic-Criminal-Code.pdf>
14. Swiss Criminal Code. URL: [https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757\\_781\\_799/20230123/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757\\_781\\_799-20230123-en-pdf-a-1.pdf](https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20230123/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20230123-en-pdf-a-1.pdf)
15. The Swedish Criminal Code. URL: <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>
16. Béla B., Erzsébet A. TÁBLÁZATOK A BÜNTETŐJOG KÜLÖNÖS RÉSZÉ KÖRÉBŐL. BUDAPEST : NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM, 2018. 68 p.
17. Comert A. Les infractions consommées par le mensonge : ECOLE DOCTORALE SJPEG. 2015. 447 p.
18. Mincs P. KRIMINÁLTIESÍBAS SEVIŠKA DAĻA. 2nd ed. Riga : Latvijas Universitate, 1939. 428 p.
19. J. de Hullu, Materieel Strafrecht, Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht, Deventer: Kluwer 2009. 585 p.
20. Dom of Norges høyesterett of 23.04.2012 in no. 2011/2103.
21. Aamodt T. BEDRAGERI – overtredelse av straffeloven §§ 270 første ledd nr.1, 271 og 271a. Oslo, 2009. 65 p.
22. Ședința publică of Înalta Curte De Casație Și Justiție of 30.06.2022 in no. 349/RC/2022. URL: [https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery\[0\].Key=id&customQuery\[0\].Value=192736#highlight=Înșelăciune#](https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery[0].Key=id&customQuery[0].Value=192736#highlight=Înșelăciune#).
23. Pohjola T., Piirainen J. Petos vai törkeä petos?. Poliisiammattikorkeakoulu, 2023. 30 p.
24. Pranka D. Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamosios teisės : Doktoro disertacija. Vilnius, 2012. 204 p.
25. Albert J. Ausgewählte verbraucherschutzwidrige Handlungen in Bezug auf die objektiven Tatbestandsmerkmale der Täuschung und des Irrtums innerhalb der Betrugsstrafbarkeit gem. § 263 StGB : Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Rechtswissenschaften. Kassel, 2018. 237 p.
26. Elo E. “Vakuutan antamani tiedot oikeiksi ja ilmoitan, jos ne muuttuvat” – Tahallisuudesta Kansaneläkelaitokseen kohdistuneissa petoksissa. *Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta*. Helsinki, 2018. P. 15–43.
27. Sträuli B. Droit pénal général. Genève : AED, 2008. 112 p.
28. Mayaud Y. Le mensonge en droit penal. Lyon : Editions L'HERMÈS, 1979. 440 p.
29. Комунікативний менеджмент: навчальний посібник/ М.І. Васильченко, В.В. Гришко. Полтава: ПолтНТУ, 2018. 228 с.